

JE-LI LJUBLJANSKI ZRAK ŠKODLJIV?

(O KNJIGI DR. MED. MARKA GRBCA¹)

SONJA GOREC

O tem vprašanju so ugibali v preteklih stoletjih ne le Ljubljanci, marveč tudi potniki, ki jih je privabljala prijazna lega Ljubljane s čednimi hišami, ki še danes kakor venec obdajajo vznožje Ljubljanskega gradu. Vse je bilo lepo: daljne planine, zelena polja in gozdovi v najbližji bližini mesta. Neprijetna je bila le vlaga ob deževnih dneh in megla, ki se je valila v velikih, gostih kopah iz neposredne sosesčine na jugu ležečega, tedaj še ne izsušenega ljubljanskega močvirja. Marsikomu se je torej vsiljeval dvom: Je-li ta kraj zdrav, moreš-li z mirno vestjo komu svetovati, da se tamkaj naseli?

Da bi v tem pogledu pomiril svoje sosesčane, zlasti pa da bi ovrgel zmotne trditve, ki sta jih širila dva tuja, a znamenita pisca,² se je tedanji ljubljanski zdravnik Marko Grbec,³ dobro znan tudi v evropskem svetu, pred 250 leti odločil, da po svoji najboljši vednosti ovrže trditve, da bi bil ljubljanski zrak nezdrav. Ko je v dolgih zimskih mesecih opravil svoje poklicno delo in so se drugi zabavali, se je lotil preučevanja tega kočljivega vprašanja, ki mu je žrtvoval ves svoj prosti čas. Lastne izkušnje med njegovim tedaj že šestindvajsetletnim bivanjem v Ljubljani, bister pogled za naravo, preudarno tehtanje vseh življenjskih pojavov in ljubezen do ljubkega mesteca so mu bili pri njegovih izvajanjih trdna opora. V 56 paragrafih svoje knjige poroča Grbec naslednje:

Zdravje je res najvišja dobrina, njej služijo zdravniki, zdravniki, akademije, visoke šole, profesorji in kemični ognji, ki jih ljudje zažigajo, da prepode vlago. Na zdravje lahko kvarno vplivajo jed, pijača, bedenje, spanec, gibanje in mirovanje, iztrebljanje, psihični pretresi in nesreče; najodločilnejši faktor pa je *zrak*. Le-ta ne sme biti ne prevroč ne premrzel, ne prevlažen ne presuh. V zraku je namreč tisoč stvari: vanj izhlapeva voda, diha in izparevajo zemlja, jame in grobovi ter gnijejo drevesa. Da je to tako, dokazuje usoda nekega sodnika: ko je namreč vstopil v dolgo časa zaprto ječo, je zbolel in umrl. Dolgo dobo zaprti zrak sploh močno škoduje, prav tako nevaren je zrak po sobah in kovačnicah, kjer kurijo z ogljem. Sam je doživel nekaj, kar krepko podpira njegovo trditve: preteklo⁴ poletje je obiskal rudnik živega srebra v Idriji in se tam spustil 160 klafter globoko. Ob tej priložnosti so mu pokazali dvoje mest, kjer se je pet rudarjev, ki so tja prišli s svojimi svetilkami, prav

nevarno osmodilo: ob rudarskih svetilkah se je namreč vžgalo podzemeljsko izparevanje. Le-to doseže zrak ter se utegne v poletnih mesecih vžgati med oblaki in povzročiti blisk ter druge ognjene pojave v zraku. Tudi vino v kletih večkrat znova zavre in se pokvari v času, ko zacvete trta in se mehča grozdje; vzrok temu pojavu so majceni delčki sopare, ki prehajajo s cvetočih trt v zrak ter se z njim povrnejo v vinsko klet. Nekaj podobnega so prirojena znamenja (naevi uterini): le-ta rasejo in spreminjajo barvo in obliko, kakor se pač spreminjajo rastline ali sadovi, po katerih so se oblikovala: vse to zaradi izparevanja prizadetih rastlin in sadov. Tako majhnih delčkov, atomov, sicer ne moremo videti s prostim očesom, povzročajo pa kaj čudne stvari.

Zrak po sebi nima posebnih značilnosti: posredujejo mu jih pa telesca, praški in pare, ki vanj prehajajo. Od tod je zrak ali mrzel ali topel, suh ali vlažen, dišeč ali smrdljiv, svež ali z gnilobo zavdan, zdrav ali škodljiv. Po njih se tudi ravna kvaliteta zraka: drugačen je na visokih gorah ali v nizkih dolinah, drugačen v suhih ali v močvirnih in vlažnih krajih. Zrak v gostih gozdovih ni prav nič podoben tistemu, ki veje po širnih poljih, po globokih jamah ali po jamah, polnih škodljivih rudnin, po cvetočih vrtovih in tratih. Pozimi je drugačen kot poleti, spomladi drugačen kot jeseni, ob nevihti ni podoben tistemu ob jasnem vremenu. Ni vseeno, od kod pihajo vetrovi: ali iz rodovitne, blagodišeče Arabije ali iz smrdljivih, po žveplu dišečih krajev v Italiji.

Zrak pa ne vsebuje samo omenjenih delcev, praškov in par, temveč tudi snovi, ki so nekaka hrana. V kozarec zaprti modrasek je ostal celo leto brez vsakršne hrane, pa je kljub vsemu zrasel in se odebilil. Vsem živim bitjem je torej zrak neobhodno potreben, brez njega ne morejo prebiti niti trenutek. Človek lahko pogreša hrano in pijačo 2 do 3 dni ali še več; brez zraka pa nikakor ne. Ptiči in mrčes, vse pogine brez zraka. Tudi ribe ne morejo živeti brez njega: poginejo, če ne razbijemo ledu, ki jim zapira dostop do zraka.

Stari naravoslovci so mislili, da je zrak zato potreben živim bitjem, da jim hladi t. i. »calor nativus«, »flammulo vitae« — prirojeno toploto, ki bi ob njej sicer zgoreli in se zadušili, kot se zaduši ogenj v zaprti peči brez zraka. Brez zraka kri ne more krožiti:

psu je pošla sapa, ko so mu vrv okrog sapnika močno nategnili. Krvni obtok se je ustavil; brž ko so vrv zrahljali, pa je kri spet krožila skozi srce in žilje. Tudi obešenec je ostal živ, ker je bil njegov sapnik trd kakor noga in ne hrustančast. Zrak je imel torej prosto pot do srca, mu dal življenjske hrane ter mu ohranil prirojeno toploto in tako tudi življenje.

Vetrovi so le močno razgiban zrak. Ker so v njih delci pokrajini, ki od njih pripihajo, so taki, kakršne so imenovane pokrajine: pokrajine, oddaljene od sonca, polne ledu, »redijo« mrzle in suhe vetrove, ki zapirajo zračne luknjice v koži, zgoste vlago in varujejo pred gnilobo — to so severni ali polnočni vetrovi (»venti septentrionales«). Južni ali poldanski, t. i. »venti australes«, pa so topli in vlažni; izvirajo sicer iz mrzlega konca zemlje, vendar se spotoma naužijejo vročega, od sonca skoraj izžganega dela zemlje (zona torrida), od morja pa vlage in mokrote. Bolj suhi in zato toplejši in bolj zdravi so vzhodni vetrovi, ki pihajo ob sončnem vzhodu; bolj vlažen, mrzlejši in manj zdrav je zahodnik. Toda navedeno ne drži vedno: južni veter npr. je prvotno mrzel; v Libiji ga močno sonce pregreje in posuši, potem se navzame od morja mokrih sopar, se otopli in ovlaži. Prav tako je sever v zimskem času pošteno mrzel; ko se pa v pasjih dnevih naužije vročih in ognjenih sončnih isker, je pri nas le še srednje mrzel: poznamo ga z imenom »etesiae« ter je prijeten in zdrav.

Mornarji štejejo 32 vetrov; najstalnejši in najpogostejši pa tudi najmočnejši pihajo od severa, vzhoda in juga; slede jim tisti, ki izvirajo iz prej imenovanih. Pri nas je »eurus seu vulturnus« vzhodnik; njegov stranski veter »subsolanus«, ki ga Kranjci imenujejo »hrvaško« ali »kočevsko« burjo, ker prinaša mrzel dež ali sneg. Jugozahodnik ali »africo« piha k nam zelo viharno in močno od zahoda med Polhovim Gradcem in Vrhniko. Severovzhodnik, imenovan »ordinari buria«, je zelo mrzel ter si utira pot skozi Francišškanska vrata čez trg v mesto. Zrak je izredno redek in nežen: ni telesa, ki bi skozenj ne mogel prodrati.

Zrak torej obdaja človeško telo in nanj vpliva z vsemi svojimi lastnostmi: kakršen je zrak, takšno je tudi naše počutje. Če je mrzel, smo veseli in sprejemljivi. Ob suhem zraku smo bolj zdravi kot pri dolgo trajajočem deževju. Zdrav je čist, zmerno mrzel in suh zrak, nezdrav pa tisti, ki je poln megle, oblakov, dežja in vlage. Ob takem zraku smo leni, žalostni, slabe volje in nerodni. Vzhodnik in severnik sta zdrava vetrova, južni veter in zahodnik nezdrava. Se-

veda zdrav zrak ne sme vsebovati škodljivega prahu, hlapov in raznih teles; kjer so močvirja, globoke jame, škodljive rudnine, mrtva trupla in mrhovina, tam je zrak nezdrav.

Če naj opredelimo *ljubljski zrak*, je treba najprej (po Hipokratu) določiti lego Ljubljane. Ali je obrnjena proti vzhodu? Kakšnim vetrovom je izpostavljena? Kakšno je njeno vodovje? Ali leži visoko ali nizko? Kakšna so njena tla: vlažna suha, peščena?

Ljubljano zakriva proti vzhodu visok hrib, Ljubljanski grad. Proti poldnevu in sončnemu zahodu je odprta južnim in zahodnim vetrovom. Na jugu meji na dobri dve milj široko močvirje. Ob trajajočem deževju naraste voda ob izlivu Gradaščice v Ljubljano tako zelo, da je dostop do hišic v ribiškem predmestju Krakovo mogoč le s čolni. Nekateri predeli leže nizko. Velik del jeseni in zime jo do opoldne zavija gosta, vlažna megla. Vse omenjene okoliščine imata Hipokrat in Galen za sumljive in nezdrave. Vendar se v svoji sodbi ne smemo prenaaglit: *audiatur et altera pars!*

Res zakriva Grad mesto proti vzhodu; ni pa tako visok, da bi senca predolgo prekrila mesto, tudi ni gozd tako gost, da bi izpareval zdravju škodljive snovi. Nasprotno: prijetna senca in lepi razgledi vabijo na sprehode (študenti se tam učijo za izpite). Ljubljana teče pohlevno, voznja po njej je varna podnevi in ponoči. Zabave so tu prijetne, zlasti kadar igrajo filharmoniki s svojimi godali in kažejo gasilci svoje umetnije (s seboj prinesejo svoje večerje). Kako tekne taka večerja pod senčnatimi drevesi na rečnih bregovih! Veselje in koristi prinaša tudi lov na race, vodne ptice, žerjave in ribolov.

Ljubljana je *izpostavljena južnim in zahodnim vetrovom*. Vendar se mesto v obliki polmeseca stiska okrog Gradu tako ugodno, da lahko pihajo vetrovi od severa in vzhoda, torej prepihajo vso Ljubljano. Vrh tega v tej deželi južni vetrovi niso tako škodljivi, kot so trdili Hipokrat in drugi učenjaki: omenjeni vetrovi naberejo namreč na Jadranskem morju, ki ni daleč od tod, toliko radoletnih teles in solnih par, da se celo izboljšajo in verjetno obvarujejo mesto in vso deželo pred kugo in drugimi nalezljivimi boleznimi. Kuga je npr. 1679 po Avstriji pobrala več tisoč, 1680 pa po Štajerskem, Koroškem, Gorici in Hrvaški na stotine ljudi. V Ljubljani in ostali deželi se ni okužil niti en človek. Če bi pa utegnili južni in zahodni vetrovi prinesiti kaj nezdravega, bi bili prizadeti kvečjemu Rožna in Hrenova ulica, Svinjski trg, Žabjek in Krakovo: ti kraji leže namreč nekoliko niže in so manj izpo-

stavljeni zdravim vetrovom s severa in z vzhoda. Krakovo je hkrati večkrat poplavljen, za časa epidemij je tod največ mrličev. Kriva je temu tudi revščina večine prebivavcev: Krakovčani so ubogi obrtniki, hlapci, ribiči, ki nimajo sredstev za zdravila.

Daleč segajoče močvirje, pogosta megla in nekoliko nižja lega mesta nikakor niso tako škodljive, kot to trdijo nasprotniki. Pri nas ne gre za močvirje, meglo in lego, kakršne ima v mislih Hipokrat in z njim stari zdravniki. Močvirje in megla škodujeta zdravju, če izvirata iz počasnih, smrdljivih voda ter se zaradi prenizke lege kraja samega predolgo tam zadržujeta. Nezdravi so tudi kraji, ki leže globoko ter jih obdaja tako gost gozd, da jih vetrovi ne morejo preprihati. Ljubljana pa je *na prepihu, polna je sveže, čiste, tekoče vode*. V močvirje se iztekajo studenci, ki izvirajo na Karlovski cesti in v obrobnihih gričih. Iščica, Mali graben, Gradaščica so same zdrave in pitne vode. Tako močvirje torej ni škodljivo, saj preplavlja tla studenčna voda, ki nikdar ne zamrzne; še v najhujših zimah 1683, 1684, 1709 ni zmrznila. Taka voda ni nečista, ne smrdi in ne vsebuje škodljivega mrčesa. Nasprotno: v njej se zadržujejo zelene žabe, ki ljubijo le najčistejšo vodo.

Vse navedeno bi lahko trdili tudi glede ljubljanske megle: le-ta nikakor ne izvira iz nezdravih hlapov, marveč iz studenčne in rečne vode; res sicer zrak ovlaži, vendar ga domača ognjišča in vetrovi spet izsušijo, zato ne more škodovati.

S takimi argumenti nasprotniki ne morejo uspeti: če ne najdejo drugih vzrokov za škodljivost ljubljanskega zraka, morajo pač utihniti. Vsi navedeni znaki nezdravega zraka, ki jih upoštevata Hipokrat in Galen, so le navidezni.

Tukajšnja pokrajina, porasla z drevjem, dišečimi travniki in vrtovi, z ne preglobokimi dolinami, brez strupenih rudnin, z gozdovi, ki niso pregosti in pretemni, je izpostavljena vzhodnim in severnim vetrovom: ničesar ni, kar bi utegnulo kvariti zrak. Vode so tekoče ali v zdravih cisternah in vodnjakih ter ne povzročajo golše ali kaj podobnega. Posebno vabljivi so studenci izven Nemških mestnih vrat za stolpom, Ljubljana in grajski studenec ne daleč od Florijanske ulice. Voda iz mestnega vodnjaka na trgu in Starem trgu je sicer zdrava, a pretopla; niso pa pitni studenci, ki izvirajo ob grajskem vznožju, pripravni pa so npr. za hlajenje vina.

Da je Ljubljana zdravo mesto, dokazuje tudi njena zgodovina: kot Emono jo je 1222 pr. n. š. zgradil Jazon. Ko je Atila uničil Oglej, ga npr. zaradi nezdravega zraka niso

več znova sezidali. Če bi bil tak tudi ljubljanski zrak, bi se v mesto ne bilo naselilo toliko imenitnega plemstva in duhovščine in tudi Janez Anton Thalnitscher bi ne bil tu sezidal krasne stolnice in semenišča.

Prebivavci sami dokazujejo te trditve: drugod so ljudje bleđi, golšasti, zabuhli. Ljubljančani pa so ozkega vratu, čvrsti, živahni in rejeni ter prav zaradi zdravega zraka dosežejo 70, 80 in celo 100 let (župan Eder-Edenburg, podžupan Pucher v. Puchental,⁵ Jan. Mar. Menegalia, Leopold Khert, Jurij Raster — vsi 70 do 80 let stari). Le redkokdaj se jih loti bolezen in še tedaj skrbe za bolnike zdravniki. L. 1699 je od 500 bolnikov umrlo za pegavico le 50—40 oseb, a 1709 le malo otrok za kozami. Jetični in na žolču bolni so tu celo popolnoma ozdraveli.

Kadar pa kdo zboli, ni temu kriv zrak, marveč pregrešek v prehrani ali načinu življenja, k čemur zavaja človeka obilica tukajšnjega vina in rib, poceni svinina, klobase in sadje. V tej okoliščini je treba tudi iskati vzrok bolnemu videzu nekaterih ljudi — nikakor pa ne v nezdravem zraku.

Res velja v splošnem podeželski zrak za boljše od mestnega, ker so tu ulice ozke, dvorišča majhna, zrak stisnjen med zidove; stoječe vode, stranišča in odtočni kanali ga še osmradijo. Toda tudi v tem pogledu je Ljubljana na boljšem od drugih mest, ker odnaša Ljubljana vso nesnago, ki povzroča drugod toliko bolezni. Pisec ve iz lastne skušnje, da je ljubljanski zrak resnično zdrav. Sicer sploh ne gre primerjati mesta z deželo, marveč le mesto z mestom: pa še tedaj velja, da je ljubljanski zrak prav tako zdrav kot tisti v drugih zdravih mestih.

Kraj in zrak sta nezdrava, če ljudje zaradi njiju zbole: taka je npr. južna Madžarska, kjer so vsi tja dospeli Nemci kot tudi karlovški Hrvati zboleli za »ogrsko mrzlico«. Kaj podobnega ni mogoče trditi o Ljubljani. V mrzlih in deževnih letih 1690—1700 je res bilo mnogo bolezni: katarja, iztokov, zbadanja, ognjokov, pljučne jetike, vodenice, bolečin v zobeh, ušesih, grlu in razne otekline, v toplejših in bolj suhih letih 1700—1709 so omenjene bolezni pojemale. Tudi slabotni in bolehnih lahko tu dosežejo starost; upoštevati je treba le »sex res naturales« (zrak, jed + pijača, bedenje + spanec, gibanje + počitek, prebavo + iztrebljanje, duševna doživetja). Pisec sam je npr. nekoč grešil proti omenjenim pravilom: ob vročem dnevu je obiskal bolnega tovariša, ko je nenaden dež ozračje močno ohladil; sam se je vrh tega v sami spalni srajci hladil ob tekoči vodi. Ze ponoči ga je napadel strašen črevesni krč s katarjem. Podobno, četudi drugače je grešil 1709

izanski kmet, ki se je ves premražen stisnil k vroči peči. Posledica je bila, da je po lastni neumnosti izgubil najprej vid in sluh, čez tri dni pa celo umrl. Prevroč in presuh zrak lahko povzroči glavobol, zastrupljen zrak pa kugo, pegavico, ošpice, koze, krvavo grižo in podobne nalezljive bolezni. Epidemije ošpic in koz pa tudi kuga, pegavica in druge nalezljive bolezni izvirajo iz telesa, nekaj iz zraka. Zato se je treba ob vlažnem zraku v Ljubljani, zlasti ob megli in deževju nekoliko bolj zavarovati.

Domneva, da bi sončni mrk škodoval vodi in sadežem, je vsekakor pretirana. Pisec je sam doživel 1699 strašen sončni mrk, vendar ni zapazil pri bolnikih nikakih sprememb. Še manj pomemben je lunin mrk.

Zmernost v jedi in pijači podaljšuje življenje. Podobna zmernost (5 do 6 ur) je potrebna glede spanja. Če preveč bediš in si kolerik, se telo izsuši, ker mu bedenje odvzame vlago; prav tako škoduje flegmatikom predolgo spanje, zlasti popoldansko. Če preveč spiš, postane telo prevlažno, leno. Telo kopiči vlago tudi ob pretiranem mirovanju, medtem ko preveč gibanja telo izsuši; le zmerno gibanje krepi telo, mu ohranja naravno toploto in spravlja človeka v dobro voljo. Že Hipokrat je trdil, da je potrebno zmerno jesti in se dovolj gibati. Najbolje je, če se gibljemo pred jedjo na čistem zraku, vendar ne toliko, da bi se oznojili.

Česar telo ne potrebuje, izloča: to delo opravljajo čreva, mehur, pore v koži (»zračne luknjice«), nos in ustne žleze. Kadar delujejo v redu, je človek zdrav. Telo je kakor ura: če zaide med koleca prah, gre počasneje in nepravilno ali se celo ustavi. Razburjenja, skrbi, neprestana žalost povzročajo bolezni; najbolj škodljiva pa je jeza. Zato preganjaj žalost in skrbi; ki te prezgodaj postarajo! Le veselemu srcu prija vsaka jed. Rزتresi se s sprehodi, z glasbo, igro in lovom, predvsem pa pomiri jezo.

Kadar Ljubljanci ne upoštevajo naštetih šest reči, zbolijo, nikakor pa temu ni kriv nezdravi zrak. Kdor se varuje megle, vlage, dežja, mraza, se toplo oblači ter se izogiba škodljivi hrani in pijači, se ne pregreši zoper zmernost; če ne spi v sobah, ki so obrnjene proti grajskemu pobočju in so zato vlažne, temveč v prostorih, ki gledajo proti zahodu ali severu ter jih prepriha veter, da so suha, *takemu se ni bati sicer res bolj vlažnega ljubljanskega zraka.*

*

Grbec, mož širokega obzorja, opira svojo razpravo na številne citate najrazličnejših avtorjev ter posega na vsa področja, kakor

so to delali njegovi sodobniki. Sklicuje se na večkrat imenovano Valvasorjevo »Topografijo«, pozna pa brez dvoma tudi njegovo največje delo: »Die Ehre des Herzogthums Krain«: Grbčeva sicer mnogo bolj razpredena, širše zajeta in temeljiteje pretehtana izvajanja se namreč presenetljivo krijejo s kratkim Corusijevim sestavkom o ljubljanski klimi⁶ in s Coppinijevim nekoliko daljšim razmišljanjem o neškodljivosti ljubljanskega zraka.⁷ V svoje delo pritegne Grbec ugotovitve svojega bivšega profesorja na dunajski univerzi, Paulusa de Sorbaita,⁸ ne strinja pa se z mislimi svojega sodobnika, beneškega zdravnika Ludovika Testa.⁹ Svoje trditve živahno ilustrira, skuša jih čimbolj približati bralcu tako, da navaja podobne ugotovitve znamenitih zdravnikov, naravoslovcev, filozofov raznih stoletij; npr. iz XVII. st. (Boyle,¹⁰ Digby,¹¹ Kircher,¹² Sylvius de la Boë,¹³ Bacon de Verulamio¹⁴), iz XVI. st. (Amatus Lusitanus¹⁵) in iz XV. st. (Ficinus Marsilius¹⁶). Znana so mu nabožna literatura (sv. pismo stare zaveze: Ecclesiasticus, Salomon; sv. Krizostom), antika in naslednja stoletja (Celsus,¹⁷ Ciceron, Stobaeus¹⁸). Najraje in najpogosteje pa se naslanja na najstarejša zdravnika: Hipokrata¹⁹ in Galena.²⁰ Vrh tega prepleta Grbec svoje besedilo z obilico nemških in latinskih pregovorov ter verzov. Nekajkrat opozarja tudi na svoje lastno, že objavljeno delo.²¹

OPOMBE

1. Marx Gerbezus, med. doctor, Vindiciae physico-medicae aerae Labacensis oder Gründliche Verthädigung der Laybacherischen Luftt. Laybach, Georg Mayr 1710. m. 8°, (12) + 127 str.
2. Merian (Grbec v uvodu tudi: Marian) Matej (1593—1650), Švicar, je prikazal kulturno in zgodovinsko dragocene slike mest v M. Zeillerjevi Topographia (1642—88; 30 delov), sam pa je izdal Theatrum Europaeum. — Bleau, Kosmographia. — 3. Slov. biograf. leksikon I, 245—247. — 4. Torej leta 1709. — 5. Janez Krištof Pucher pl. Puchenthal (SBL II, 591—2) je županoval Ljubljani od 1710 do 1712 in bil v času, ko je Grbec izdal svoj zagovor ljubljanskega zraka, že 82 let star, dosegel pa ob smrti 93 let. — 6. Valvasor, Ehre d. Herzogthums Krain, III, 323. — 7. Ib., 329. — 8. Grbec, Vindiciae ..., pag. 29. — 9. Ib., 88. — 10. Ib., 25; Boyle Robert (1627—91), fizik, kemik. Prvo njegovo znanstveno delo je bilo The spring and weight of the air. — 11. Ib., 14, 18, 23; Dygbi (1603—65); zaslovel je po razpravi Powder of Sympathy, ki je doživela 12 izdaj. Omenjeni »prah« je verjetno bakrov sulfat. — 12. Ib., 102; Kircher Athanasius, roj. 1602 v Nemčiji, je pisal o teologiji, filozofiji, filologiji, naravoslovju in medicini. — 13. Ib., 33; Sylvius de la Boë, roj. 1614 v Hanau

(Nemčija), a francoskega porekla, je bil profesor medicine v Leydenu. — 14. Ib., 15; Bacon Francis (1561—1626), filozof, državnik z močnim vplivom na medicino. — 15. Ib., 77; Amatus Lusitanus (Grbec napačno: Lasitatus), eden najslavnejših zdravnikov XVI. stoletja. — 16. Ib., 110; Marsilius Ficinus (Marsilio Ficino, 1433—99), italijanski zdravnik in filozof. — 17. Ib., 108; Celsus Cornelius, rimski enciklopedist, sodobnik Plinijev, ni bil medicinec, a v svojih delih je obravnaval medicino ter se pri tem naslanjal na dela grških zdravnikov. — 18. Ib., 120; Stobaeus,

grški pisatelj V. stoletja iz Makedonije. — 19. Ib., 6, 9, 22, 24, 33, 36, 38, 42, 47, 48, 49, 51, 56, 60, 65, 80, 100, 115, 121; Hippokrates, grški zdravnik (460—370), je pisal tudi o vplivu okolice na zdravje (zrak, voda, okolje, prehrana). — 20. Ib., 7, 45, 49, 51, 65; Galenus, Grk iz Male Azije (r. 130), kirurg, je napisal obširno enciklopedijo o medicini. — 21. Ib., 45, 91, 102, 105, 127; od Grbčeve citirane »Kronologije« so izšle: Annus primus Chronologiae medicae..., Lj. 1699; Annus secundus..., Lj. 1700; Annus tertius. Lj. 1702; Annus quartus. Augsburg. 1705.

LETA 1499 OMENJENA KRAJEVNA IMENA V KAMNIŠKIH ALPAH

BRANKO REISP

Stari ljudski nazivi v gorah so v zvezi z drugačno dejavnostjo kot v dolinah. Pojavijo se najprej tam, kjer sta razvita lov in paša, gozdarstvo in rudarstvo. Pastirji, ki so pasli na južni strani gorske verige v Kamniških Alpah v nekdanj številnejših ovčarijah kot danes, gonjači, ki so za fevdalne gospe gonili gamse, divji lovci, ki so lovili na svoj račun, kasneje pa tudi rudosledci, so prvi poimenovali predele v višjih legah. Imena se tu nanašajo na oblike gorskega sveta, na lov in pašo. V nižjih legah pa prevladujejo imena v zvezi z drvarjenjem in oglarjenjem ali pa so nastala na podlagi lastnih in rodbinskih imen. Nekaj krajevnih nazivov spominja tudi na nesreče in druge dogodke, ki so se močneje vtisnili domačinom v spomin. Ker je pri paši in divjem lovu potrebno točno označiti vsak predel, je nastalo zelo veliko krajevnih imen. S turizmom in razvojem gospodarstva se življenje domačinov močno spreminja. Obstaja nevarnost, da ti stari nazivi, ki so jih ustvarile generacije, prirasle na to zemljo, utonejo v pozabo. Zato sta zlasti Pavel Kunaver in Vlasto Kopač v letih pred zadnjo vojno in po njej zapisovala ledinska imena v Kamniških Alpah. Vlasto Kopač je v dolini Kamniške Bistrice od njenega ustja na črti Grohat (913 m) — Ravni hrib (1191 m) do najvišjega grebena na črti Grintovec (2558 m) — Ojstrica (2349 m) zapisal skoraj tisoč krajevnih imen.¹

V zgodovinskih virih se krajevna imena visoko v gorah in imena visokih vrhov razumljivo pojavljajo kasneje kot v ravninskih in gričevnatih legah, ki so stalno naseljene ali vsaj mnogo bližje človeškim bivališčem. Navajajo se v raznih darovnicah ali pogodbah, v katerih se označujejo meje posestva, dalje pri opisovanju meja med posameznimi gospodstvi, deželnosodnimi okraji

in deželami, ali pri sporih za mejo, za pravico krčenja gozdov in pašo pa tudi v drugih primerih.

Tak zapis, po vsebini tajding (t. j. pravni sklep ali napotilo običajnega prava, sprejeto od pooblaščenih mož ali na zboru soseske), hrani Deželni arhiv v Gradcu. Zapis je na papirju v kvartnem formatu in je v njem omenjenih nekaj krajevnih imen v višjih legah Kamniških Alp, kakor so bila v rabi v letu 1499. Vzrok, da je listina nastala, je bil spor za mejo in pašno pravico med podložniki gornjegrajske gosposčine in okolišani mesta Kamnika, ki so izkoriščali gozd v Bistrici, — sicer last mesta Kamnika, — za pašo. Malo pred tem zapisom, leta 1496, so si kmetje iz okoliških vasi pridobili pravico, pasti živino v kamniškem gozdu, toda le podnevi. Ta odločba se gotovo ni obdržala, podložnikom so dovoljevali pašo proti plačilu pašnine in so si ti s časom v gozdu pridobili še več pravic.²

Zapis se glasi:

Vermerckht als zwischen der von Oberburg Herschafft bauern und gemeiner statt umbsassen irrung und zwispelt gewesen ist mehr daselbst verborgen der Koroschizä und Neschä und Länische Deschackh dann eine beschau und auszeichen geschechen ist und darumb haben sye pimberkh gesetz und gemacht dergestolten dass die unsren vmb-sassen keiner hin über yber die bimperch thue greiffen und der herschafft von Oberburg bauern thuen noh sollen auch nicht hierüber über die pimberckh greiffen wie es einmahl ausgetheilt ist, dergleichen ist an andern Seitchen wie der Treist einziecht und in der Feystritz wo das vich ist benommen worden dabey sint gewest bey der Beschau Oswolt Nabresy, Märsche zu Goditsch, Khos zu Minkchendorff, Robathär zu Minck-

